

- p) wiek powyżej 45 lat,
r) brak wykształcenia.

Należy przyjąć, że najbardziej niekorzystny dla procesu stabilizowania się konkretnej rodziny Łemków jest przypadek, gdy nie występuje żaden z elementów uwzględnionych w punktach a—k natomiast występują jedynie momenty uwidocznione w punktach l—r. Tak więc nieustabilizowane będzie małżeństwo złożone z partnerów starszych wiekiem, bez wykształcenia, pochodzące z dużej wsi łemkowskiej i posiadające niegdyś duże gospodarstwo rolne, a obecnie mające tylko działkę ziemi (gospodarstwo robotnicze czy rzemieślnicze) i nie zarobkujące poza gospodarstwem. Dodatkowe trudności będzie stwarzał fakt, gdy rodzina ta zamieszkuje wieś z repatriantami południowo-wschodnimi i środowisko odnosi się niechętnie do Łemków.

Natomiast korzystnie przebiega stabilizacja rodziny Łemków, w przypadku której nie występuje żaden z czynników uwzględnionych w punktach l—r, a jedynie elementy zaznaczone w punktach a—k. Ustabilizowane będzie np. małżeństwo w wieku 30—35 lat, pochodzące z małej, zacofanej wioski górskiej i z rodziny posiadającej dawniej karłowate gospodarstwo, a dysponujące dzisiaj pełnorolnym gospodarstwem, czerpiące dodatkowy zarobek ze stałej lub sezonowej pracy poza gospodarstwem, utrzymujące liczne kontakty towarzyskie z otoczeniem i uważane za Łemków.

Stopień ustabilizowania rodziny łemkowskiej będzie tym wyższy im liczniej momenty korzystne wystąpią razem.

Rzecz jasna, „idealne” typy rodzin, w których występują tylko czynniki jednego rodzaju, trafiają się rzadko, najczęściej mamy do czynienia z przeplataniem się różnych elementów o różnej sile oddziaływania, zależnej zawsze od warunków danego środowiska społecznego. Można założyć, że przewaga ilościowa czynników przyspieszających nad hamującymi na ogół ułatwia i umacnia stabilizację oraz na odwrót — większa ilość czynników hamujących opóźnia i utrudnia (lub wręcz uniemożliwia) dokonywanie się czy zakończenie tego procesu.

ANDRZEJ KWILECKI

PERSPEKTYWY DEMOGRAFICZNE NRF

I. UWAGI WSTĘPNE

Rozpętane przez Niemcy w ostatnim 50-leciu dwie wojny światowe wywołały katastrofalne skutki biologiczne nie tylko dla narodów wciągniętych w wir wojny, ale przede wszystkim dla samego narodu niemieckiego. Według danych opublikowanych ostatnio w NRF w I wojnie światowej zginęło

około 2 miliony Niemców, w drugiej około 7 milionów Niemców i *Volksdeutschów*¹. Niezależnie od tych bezpośrednich strat setki tysięcy ludzi w wyniku działań wojennych utraciło w sposób trwały zdolność do podjęcia pracy, założenia rodziny itp.

TABELA I
Zgony w latach 1939–1945
jako skutek działań wojennych (bez zgonów naturalnych)

1.	Zgony wojskowych zamieszkałych w granicach III Rzeszy z 31 XII 1937 r.	3 760 000
2.	Zgony wojskowych (<i>Volksdeutschów</i>), zamieszkałych poza granicami III Rzeszy	432 000
3.	Zgony ludności cywilnej (zamieszkałej na terenie dzisiejszej NRD i NRF) w trakcie walk — głównie nalotów lotniczych	430 000
4.	Zgony ludności cywilnej zamieszkałej na b. terenach wschodnich III Rzeszy, w czasie ewakuacji, ucieczki i walk w latach 1944–1946	1 236 000
5.	Zgony <i>Volksdeutschów</i> , osób osiadłych poza granicami III Rzeszy, w czasie ewakuacji, ucieczki i walk w latach 1944–1946	886 000
6.	Zgony Niemców (łącznie z niemieckimi Żydami) spowodowane prześladowaniami politycznymi, rasowymi i religijnymi w latach 1939–1945	300 000
	Razem	7 044 000

Zródło: *Regierung Adenauer 1949–1963* ss. 33–34.

Niezależnie od ogólnych strat biologicznych w okresie obu wojen i w latach powojennych występowała w Niemczech destrukcyjna faza cyklu demograficznego, charakteryzująca się głęboką depresją w zakresie zawierania małżeństw. Zaznaczył się spadek liczby urodzeń przy równoczesnym wzroście zgonów. Oznaczało to w rezultacie bardzo niski lub nawet całkowity brak przyrostu naturalnego.

Faza kompensacyjna, charakteryzująca się zwiększeniem przyrostu naturalnego, w przypadku Niemiec była opóźniona; trwała w zasadzie od 1947 do 1951 r., nie była jednak tak dynamiczna jak w innych krajach i nie była w stanie wyrównać strat z okresu destrukcyjnego. Niemcy po II wojnie światowej nie odnotowały u siebie żadnej „eksplozji demograficznej” typowej dla wielu krajów Europy, m. in. Polski i Francji.

Straty biologiczne, przesunięcia w ruchu naturalnym ludności oraz ruchy migracyjne spowodowane wojnami wpłynęły bezpośrednio na poważne zde-

¹ Inne zagraniczne i polskie szacunki strat biologicznych NRF odbiegają od szacunku sporządzonego przez Statystyczny Urząd NRF, np. B. C. Urłanis (*Wojny a zaludnienie Europy*) przytacza szereg szacunków odbiegających od cytowanego; z polskich szacunków należy przytoczyć pracę J. Kokoła i A. Brożka *Polityka dezinformacji w wydawnictwach Statistisches Bundesamt*. Instytut Śląski, Opole 1965. Szczególną dyskusję i polemikę wywołują podane przez NRF tzw. *Vertreibungsverluste*, tj. straty z okresu przesiedleń celowo wyolbrzymione; zob. także S. Schymitzek, *Przeciwko fałszerstwom*. ZAP, Warszawa 1966, 295 ss.

formowanie struktury ludności Niemiec pod względem płci i wieku, znacznie przyspieszyły proces demograficznego starzenia się.

Już po I wojnie światowej na początku lat trzydziestych niemiecki demograf Friedrich Burgdörfer przestrzegał naród niemiecki przed postępującym zjawiskiem starzenia się i zanikiem rodności wśród Niemców, poświęcając tej sprawie swoje wielkie dzieło *Volk ohne Jugend*. Pisał on między innymi: „Wir werden ein Volk der Alterspensionäre und Altersrentner”².

Oczywiście w wyniku II wojny światowej kryzys demograficzny pogłębił się, a z perspektywy czasu stan, jaki został i analizował Burgdörfer, można byłoby uznać jako znacznie lepszy od współczesnego. Pomimo bowiem znacznego wzrostu ludności obu państw niemieckich, zarówno NRF jak i NRD, nastąpiły tam znaczne zmiany w strukturze ludności, niekorzystne z punktu widzenia demograficznego i przyszłego rozwoju ludnościowego tych krajów.

Oceniając sytuację po II wojnie światowej radziecki demograf B. C. Urłanis pisał:

„...straty poniesione przez naród niemiecki w wojnie rozpetanej przez faszystów są olbrzymie nie tylko w rozmiarach absolutnych, ale i względnych. Minie jeszcze niejedno dziesięciolecie, zanim zaleczone zostaną rany zadane narodowi niemieckiemu przez hitlerowców”³.

Podstawę niniejszego opracowania stanowi prognoza ludnościowa obliczona w 1963 r. przez statystyczny urząd NRF a sięgająca aż do roku 2000. Jest to prognoza trzy-wariantowa uwzględniająca rozwój minimum, maksimum oraz pośredni. Jako najbardziej realistyczny przyjęto w opracowaniu wariant pośredni. Wszystkie dane odnoszą się do tego typu rozwoju.

II. RUCH NATURALNY LUDNOŚCI NRF

W nadchodzących latach w wiek małżeński wkraczać będą osoby urodzone w okresie II wojny światowej lub bezpośrednio po niej. Są to roczniki niskie liczebnie, stąd należy przypuszczać, że nastąpi spadek liczby urodzeń. Dopiero wówczas kiedy w wiek małżeński wejdą osoby urodzone po 1955 r. można będzie liczyć na przyspieszoną reprodukcję ludności.

Jak wynika z przytoczonej tabeli w NRF oczekuje się w latach 1970—1980 znacznego spadku liczby urodzeń i dopiero po 1980 r. przewiduje się w tym zakresie nieznaczną poprawę.

Pomimo hipotetycznego wzrostu granicy wieku dożywania wśród mężczyzn z 66,2 lat (1957/58) do 68,9 i wśród kobiet z 71,3 lat do 74,4, należy się liczyć z dalszym zwiększeniem liczby zgonów ze względu na to, że odsetek ludności starczej w NRF jest wysoki i posiada dalszą tendencję wzrostu. Szczególnie duża liczba zgonów wyrażona liczbą absolutną występować będzie do 1980 r.

² F. Burgdörfer, *Volk ohne Jugend*. Berlin 1935, s. 223.

³ B.C. Urłanis, *Wojny a zaludnienie Europy*; PWE, Warszawa 1962, s. 199.

TABELA II

Urodzenia żywe, zgony i przyrost naturalny ludności NRF w latach 1955—1999 (średnie roczne)

Lata	Urodzenia żywe		Zgony		Przyrost naturalny	
	w tys.	w ‰	w tys.	w ‰	w tys.	w ‰
1955/59	866	16,8	567	11,0	300	5,8
1960/64	974	16,9	617	11,3	357	6,6
1965/69	943	16,7	664	11,8	279	4,9
1970/74	894	15,5	700	12,1	194	3,4
1975/79	892	15,3	737	12,6	155	2,7
1980/84	942	15,9	766	12,9	176	3,0
1985/89	1003	16,6	779	12,9	224	3,7
1990/94	1027	17,7	781	12,7	245	4,0
1995/99	1021	16,3	782	12,5	240	3,8

Źródło: „Wirtschaft und Statistik” 12/1963 ss. 729—735.

Z jednej strony zmniejszanie się liczby urodzeń, z drugiej wzrost liczby zgonów wpłyną na znaczne obniżenie się przyrostu naturalnego w NRF. Według obliczeń, średni roczny przyrost naturalny blisko 60-milionowego narodu w latach 1975/79 nie będzie przekraczał 160 tys. osób. Dla porównania, przyrost naturalny Polski w latach 1960/65, liczącej blisko o połowę mniej ludności (średnio nieco ponad 30 milionów) wynosił przeszło 300 tys. osób rocznie. Przewiduje się zatem, że przyrost naturalny w NRF obniży się w najbliższych latach z 6,6‰ w 1960/64 do zaledwie 2,7‰ w latach 1975/79 i następnie utrzymywać się będzie na poziomie najwyżej 3—4‰ aż do 2000 r. Będzie to jeden z najniższych spotykanych dotąd przyrostów na świecie, jak również jeden z najniższych przyrostów w historii Niemiec.

TABELA III

Najniższe przyrosty naturalne w świecie w 1965 r. (w ‰)

Państwo	Wskaźnik przyrostu	Państwo	Wskaźnik przyrostu
Węgry	2,4	CSRS	6,4
NRD	3,1	Rumunia	6,0
Belgia	4,0	Finlandia	6,6
Austria	4,9	NRF	6,7
Szwecja	5,8	W. Brytania	6,9

Źródło: „Rocznik Statystyczny” 1966, s. 595.

W latach wielkiego kryzysu 1931—1933 przyrost naturalny Niemiec kształtował się na poziomie 4,8, 4,3 i 3,5‰ a w latach po II wojnie światowej, w okresie trwania fazy destrukcyjnej na poziomie 3,1‰—4,4‰.

TABELA IV

Najniższe współczynniki urodzeń i przyrostu naturalnego w okresie pokoju w Niemczech w 0/00

Rok	Urodzenia	Przyrost naturalny
1931	16,0	4,8
1932	15,1	4,3
1933	14,7	3,5
1946	15,8	3,1
1947	16,6	4,4
1946/49	16,5	
1950/54	15,9	
1970/74	15,5	3,4
1975/79	15,3	2,7
1980/84	15,9	3,0

Źródło: Theda Bolle *Bevölkerung und Arbeitskräftepotential der EWG 1960–1975*, ss. 42–44 oraz „Wirtschaft und Statistik” 12/63, ss. 729–735.

TABELA V

Rozwój ludności NRF w latach 1939–2000 w tys. (łącznie z migracją)

Rok	Mężczyźni	Kobiety	Razem	Przyrost ludności w stos. do okresu ubiegłego
17 V 1939	19 789	20 459	40 248	średnio rocznie +763
13 IX 1950	22 800	25 841	48 641	+485
6 VI 1961	25 484	28 493	53 977	+731
1 I 1963	26 103	28 969	55 073	+530
1965	26 762	29 372	56 134	+387
1970	27 943	30 126	58 069	+206
1975	28 583	30 514	59 097	+162
1980	29 132	30 776	59 908	+179
1985	29 757	31 074	60 804	+222
1990	30 494	31 420	61 914	+243
1995	31 272	31 859	63 131	+239
2000	32 007	32 320	64 327	

Źródło: Statistisches Jahrbuch für die BRD „Wirtschaft und Statistik” 12/1963; obliczenia własne.

III. WZROST LICZBY LUDNOŚCI OGÓLEM

Na podstawie przewidywanej liczby urodzeń i zgonów oraz przy założeniu ruchu migracyjnego w granicach 1963 i 1964 r. imigracji rocznej 300 tys. mężczyzn i 100 tys. kobiet oraz emigracji rocznej 150 tys. mężczyzn i 50 tys. kobiet a w latach 1965—1969 imigracji rocznej 150 tys. mężczyzn i 50 tys. kobiet oraz emigracji rocznej 75 tys. mężczyzn i 25 tys. kobiet, a po 1970 r. żadnych ruchów migracyjnych, ustalono ogólną liczbę ludności NRF aż do roku 2000.

W NRF ogółem nastąpi w najbliższych latach znaczne zahamowanie rozwoju ludności. Wskazują na to również obliczenia demograficzne ONZ, z których wynika, że wśród 16 państw kapitalistycznych Europy w latach 1965—1980 najniższy wzrost ludności będzie miał miejsce w Irlandii, Austrii i NRF. Według *Provisional Report on World Population Prospects*, przyrost ludności w kapitalistycznych krajach Europy w latach 1965—1980 będzie wynosił⁴:

Holandia	— 115,6	Szwecja	— 108,8
Norwegia	— 113,8	Szwajcaria	— 108,5
Hiszpania	— 113,6	Belgia	— 107,9
Finlandia	— 113,4	Portugalia	— 106,9
Francja	— 111,4	Wielka Brytania	— 106,0
Grecja	— 110,2	NRF	— 105,2
Włochy	— 110,2	Austria	— 101,6
Dania	— 109,9	Irlandia	— 101,0

O ile zatem Holandię, Norwegię, Hiszpanię, Finlandię, a nawet posiadającą bardzo liczebne roczniki starsze Francję można zaliczyć do krajów o progresywnym charakterze rozwoju w najbliższych latach, o tyle NRF obok Irlandii i Austrii należy traktować jako kraje o zastoju — stacjonarnym charakterze rozwoju.

Niezależnie od tempa wzrostu ludności, NRF pozostanie do końca bieżącego stulecia drugim co do liczebności po Związku Radzieckim krajem, wyprzedzając Wielką Brytanię, Włochy, Francję i Polskę, która prawdopodobnie dystansując — wg prognoz jeszcze w bieżącym stuleciu Hiszpanię — wysunie się na pozycję piątą.

IV. STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI NRF

Współczesna struktura wieku ludności NRF (tzw. piramida wieku) posiada znaczne luki wśród roczników urodzonych w czasie I wojny światowej, pod koniec II wojny światowej oraz w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego z 1932 r., jako skutek spadku liczby urodzeń oraz znaczne ubytki

⁴ E. Rosset, *Polska roku 1985. Wizja demograficzna*. PWN, Warszawa 1965, s. 81.

⁷ Przegląd Zachodni

po stronie mężczyzna jako straty I i II wojny światowej. Liczniejsze roczniki występują w okresie nasilenia polityki populacyjnej Niemiec hitlerowskich po 1933 r. oraz w ostatnim 10-leciu w wyniku dojścia do pełnoletności i wstępowania w związki małżeńskie osób urodzonych w okresie III Rzeszy. Te wszystkie nierówności piramidy wieku z biegiem lat przesuwają się będą ku jej wierzchołkowi wraz z postępującą normalizacją struktury wieku. Około 1970 r. miejsce roczników, które brały czynny udział w I wojnie światowej, zajmą bardzo słabe liczebnie roczniki z okresu tej wojny oraz roczniki mężczyzn, przetrzebione znacznie w czasie II wojny światowej. Roczniki te w 1970 r. będą liczyły 50—55 lat, a w 1980 r. 60—65 lat roczniki 1915—1920). Upięknienie jeszcze zatem około 15—20 lat nim wyjdą one poza wiek produkcyjny. Stwierdzenie to ma bardzo istotne znaczenie dla rozwoju rynku pracy NRF, który z tego względu będzie w stanie dalszego napięcia przez około 15 lat. Szczyt piramidy wieku, szczególnie szeroki do około 1980 r., w następnych latach zweży się, a podstawa piramidy będzie znów nieco regularniejsza.

W 1963 r. młodzież poniżej 15 lat stanowiła około 22,4% ogółu ludności NRF, ludność w wieku produkcyjnym od 15—64 lat — 66,5% oraz ludność poprodukcyjna, starcza powyżej 65 lat około 11,1%. W najbliższych latach w NRF zmniejszy się znacznie grupa ludności w wieku produkcyjnym, przy równoczesnym, stopniowym wzroście procentowym młodzieży i silnym przyroście grupy starczej. Szczególne trudności na rynku pracy wystąpią — jak podkreślono poprzednio — prawdopodobnie w latach 1970—1980, kiedy odsetek ludności w wieku produkcyjnym obniży się do około 62%, a udział ludności starczej przekroczy 14%. Następnie, według obliczeń prognostycznych, odsetek ludności w wieku produkcyjnym ustabilizuje się na poziomie około 64%, a odsetek ludności starczej około 13% i stan taki utrzymać się ma do 2000 r.

TABELA VI

Struktura wieku ludności NRF w latach 1963—2000 (bez migracji)

Rok	Ludność ogółem		Poniżej 15 lat		15—64 lat		65 i więcej lat	
	w tys.		w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %
1963	55 073		12 341	22,4	36 643	66,5	6 090	11,1
1965	55 731		12 707	22,8	36 634	65,7	6 390	11,5
1970	57 122		13 478	23,6	36 366	63,7	7 278	12,7
1975	58 092		13 659	23,5	36 374	62,6	8 059	13,9
1980	58 870		13 314	22,6	37 096	63,0	8 460	14,4
1985	59 759		13 341	22,3	38 834	65,0	7 584	12,7
1990	60 876		13 881	22,8	39 250	64,5	7 745	12,7
1995	62 100		14 541	23,4	39 673	63,9	7 886	12,7
2000	63 305		14 929	23,6	40 430	63,9	7 946	12,6

Źródło: „Wirtschaft und Statistik” 12/1963 ss. 729—735.

Struktura wieku ulegnie zatem, w porównaniu z 1963 r., dalszemu znacznemu pogorszeniu. Kiedy Burgdörfer analizował dane ze spisów 1910 i 1925 r.

struktura ludności kształtowała się znacznie pomyślniej niż obecnie. Według prognozy, nigdy już nie będzie ona tak korzystna jak była przed, a nawet po I wojnie światowej. Grupa ludności starszej umocniła się w sposób trwały w strukturze demograficznej kosztem nie tylko młodzieży, ale również ludności w wieku produkcyjnym. Co prawda, wariant B prognozy Burgdörfera był jeszcze gorszy dla roku 2000 aniżeli prognozy współczesne, niemniej wydaje się, że sytuacja w NRF jest daleko bardziej krytyczna niż na początku lat trzydziestych naszego stulecia, gdy Burgdörfer analizował sytuację demograficzną Niemiec.

TABELA VII
Struktura ludności Niemiec na przestrzeni XX wieku w %

Rok	poniżej 15 lat	15—64 lat	65 i więcej lat
1910	34,2	60,8	5,0
1925	25,8	68,5	5,8
1939	23,3	68,9	7,8
1950	23,6	67,2	9,2
1961	22,0	67,1	10,8
1963	22,4	66,5	11,1
1980	22,6	63,0	14,4
2000	23,6	63,9	12,6
<i>Prognoza Burgdörfera dla r. 2000</i>			
wariant A	22,7	65,7	11,6
B	16,2	67,0	16,7

Źródło: „Wirtschaft und Statistik” 9/63 i 12/63; F. Burgdörfer; *Volk ohne Jugend*.

V. LUDNOŚĆ W WIEKU PRODUKCYJNYM

Szczególnie interesująca z punktu widzenia gospodarczego jest grupa ludności w wieku produkcyjnym. Według ustalonej w NRF prognozy, ludność w tym wieku utrzymywać się będzie do 1975 r. mniej więcej na tym samym poziomie — 36 mln. Liczba mężczyzn w tej grupie wzrośnie w tym okresie bardzo nieznacznie, podczas gdy liczba kobiet w wyniku wyjścia poza wiek produkcyjny bardzo licznej grupy starszych kobiet, ulegnie nawet częściowo redukcji. Po 1980 r. grupa mężczyzn i kobiet w wieku produkcyjnym poważnie wzrośnie liczebnie. Znaczne trudności występują jednak w najbliższych 15 latach, tym bardziej że w ostatnim okresie nastąpiło przedłużenie nauki w szkołach oraz postępuje rozbudowa armii zachodnioniemieckiej (około 500 tys. mężczyzn w wieku produkcyjnym), co jeszcze bardziej zawęży potencjał siły roboczej NRF. W związku z tym przewiduje się dalszy import siły roboczej z zagranicy i poszerzenie zatrudnienia kobiet. Ponieważ

jednak w nadchodzących latach ze strefy ludności produkcyjnej ubędą roczniki kobiet, które na skutek wojennych strat mężczyzn za mąż wyjść nie mogły, bądź owdowiały — w rachubę wchodzić będą przede wszystkim kobiety zameżne, których zatrudnienie na większą skalę jest w NRF z wielu względów dosyć problematyczne. Pozostanie zatem jedynie możliwość wypełnienia luk na rynku pracy głównie w drodze importu siły roboczej. Należy przypuszczać, że w niezmiennych warunkach koniunkturalnych odprężenie na rynku pracy nastąpi w Niemieckiej Republice Federalnej dopiero po 1980 r., tj. wówczas, kiedy nastąpi znaczniejszy dopływ własnej siły roboczej.

VI. LUDNOŚĆ W WIEKU STARCZYM

Liczba starców w wieku ponad 65 lat gwałtownie wzrośnie. W 1980 r. będzie ich około 8,5 miliona, tj. blisko 15% ogółu ludności. Następnie liczba ta nieco zmaleje, ale utrzymywać się będzie na poziomie 8 milionów. Będzie to więc liczba równa całkowitej ludności współczesnej Bułgarii, współczesnej Grecji lub Szwecji. Oznacza to dla NRF znaczne obciążenie społeczne w postaci szybkiego wzrostu rent, budowy domów dla starców, opieki zdrowotnej i innych świadczeń.

Największą liczbę ludności starczej w krajach Europy wykazują obecnie: NRD, Austria, Belgia i Szwecja. Są to w istocie społeczeństwa określane według wszelkich istniejących klasyfikacji jako zdecydowanie stare. Francja, W. Brytania, Norwegia, NRF, Dania, Szwajcaria i Węgry — to kraje wysoko „zaawansowane” pod względem starzenia się, które już niebawem znajdą się wśród krajów określanых również jako „stare”. NRF np. w najbliższym pięcioleciu — do 1970 r. — osiągnie obecny poziom Austrii.

TABELA VIII

Ludność w wieku starczym 65 i więcej lat w % stosunku do ogółu ludności

Państwo	Rok	%	Państwo	Rok	%
NRD	1965	14,7	W. Brytania	1963	11,8
Austria	1963	12,8	Norwegia	1962	11,4
Belgia	1961	12,2	NRF	1962	11,4
Szwecja	1962	12,1	Dania	1962	10,8
Francja	1962	11,8	Szwajcaria	1962	10,7
			Węgry	1965	10,2

Źródło: „Rocznik Statystyczny” 1966, s. 593.

Badania przeprowadzone przez OECE (przy nieco innych założeniach: wiek emerytalny mężczyzn 65, kobiet 60 lat) wykazały, że już niebawem, w 1971 r., cztery kraje będą posiadały najwyższe wskaźniki ludności w wieku

emerytalnym, tj. ponad 17% ogółu ludności⁵: Wielka Brytania, Austria, Luksemburg i NRF.

W każdym bądź razie na przestrzeni kilku najbliższych lat NRF będzie należeć do krajów najbardziej zaawansowanych pod względem demograficznego procesu starzenia się nie tylko w Europie, ale również na świecie (Europa posiada bowiem najdalej posunięty proces starzenia się ze wszystkich pozostałych kontynentów).

VII. OBCIĄŻENIE LUDNOŚCI W WIEKU PRODUKCYJNYM

Z jednej strony stopniowy wzrost liczby młodzieży, z drugiej przyrost ludności starczej powodują obciążenie ludności w wieku produkcyjnym. Szczyt tego obciążenia przypadnie na lata 1970—1980.

TABELA IX

Obciążenie ludności w wieku produkcyjnym na 1000 osób przypada w wieku 15—64

Rok	Poniżej 15 lat	Powyżej 65	Poniżej 15 i powyżej 65 razem
1963	337	166	503
1965	347	174	521
1970	371	200	571
1975	376	222	598
1980	359	228	587
1985	344	195	539
1990	354	197	551
1995	367	199	566
2000	369	197	566

Źródło: „Wirtschaft und Statistik” 12/1963, ss. 729—735.

Jak wynika z tabeli, współczynniki obciążenia dziećmi będą rosły do 1975 r., po czym ustabilizują się na poziomie około 360, tzn., że 1000 osób w wieku produkcyjnym będzie musiało utrzymywać około 360 młodzieży i dzieci w wieku do lat 15. Znacznie jednak gorsze z punktu widzenia ekonomicznego są współczynniki dotyczące obciążenia rocznikami w wieku starszym. Tu również współczynnik ten do 1980 r. wzrasta, po czym stabilizuje się i wyraża liczbą około 200 starców na 1000 osób w wieku produkcyjnym. Po 1980 r. obciążenie społeczne ludności w wieku produkcyjnym ulegnie nieco zmniejszeniu, pozostanie jednak na wysokim poziomie.

⁵ E. Rosset, jw., ss. 149—150.

VIII. ZMIANY W PROPORCJI: MĘŻCZYŹNI — KOBIEITY

Na ogół w każdym społeczeństwie trzy zasadnicze czynniki decydują o istniejących dysproporcjach w zależności od płci:

- 1) stwierdzona wyższa śmiertelność mężczyzn niż kobiet,
- 2) ruchy migracyjne, w wyniku których kraj opuszczają przeważnie mężczyźni,
- 3) wojny, które wywierają najsilniejszy wpływ na deformację struktury ludności.

Typowym przykładem deformacji pod względem płci, wynikającym ze skutków wojny są Niemcy.

Przed I wojną światową sytuacja w zakresie proporcji płci była prawie regularna — na 1 000 mężczyzn przypadło 1 028 kobiet. Już jednak w wyniku I wojny światowej nadwyżka kobiet wzrosła do 1 099. Tuż przed II wojną światową, a więc w okresie 20 lat pokoju, dysproporcję udało się zredukować do 1 044 kobiet na 1 000 mężczyzn. Druga wojna dokonała w Niemczech niezwykle silnej deformacji struktury ludności wyrażającej się w nadwyżce kobiet — 1 214 kobiet na 1 000 mężczyzn. W 15 lat po wojnie w 1961 r.

TABELA X
Współczynniki feminizacji w Niemczech

Rok	Liczba kobiet na 1 tys. mężczyzn	Rok	Liczba kobiet na 1 tys. mężczyzn (z migracją)	Liczba kobiet na 1 tys. mężczyzn (bez migracji)
1910	1 028	1963	1 110	1 110
1919	1 099	1965	1 098	1 106
1925	1 067	1970	1 078	1 097
1933	1 058	1075	1 068	1 085
1939	1 044	1080	1 056	1 073
1946	1 214	1985	1 043	1 059
1950	1 134	1990	1 030	1 044
1961	1 118	1995	1 019	1 031
		2000	1 010	1 020

Źródło: Theda Bolle, *Bevölkerung und Arbeitskräftenpotential in europäischen Ländern*, s. 16; „Wirtschaft und Statistik” nr 12/1963, ss. 729—735.

przewaga kobiet utrzymywała się w dalszym ciągu i wyraziła się w ilości 1 118 kobiet, tj. w ilości znacznie wyższej niż bezpośrednio po I wojnie. Oczywiście, wystąpiła tu kumulacja skutków obu wojen.

NRF należy obecnie w dalszym ciągu obok NRD, ZSRR i Austrii do krajów, w których wojna spowodowała najwyższą deformację struktury ludności w skali ogólnoświatowej. Portugalia np. i Hiszpania posiadają również wysokie współczynniki feminizacji, ale jest to skutek wysokiej emigracji (głównie zarobkowej) mężczyzn z tych krajów.

TABELA XI
Współczynniki feminizacji (najwyższe) w niektórych krajach Europy
 (liczba kobiet przypadająca na 1 tys. mężczyzn)

Państwo	Rok	kobiet na		Państwo	Rok	kobiet na	
		1 tys.	mężczyzn			1 tys.	mężczyzn
NRD	1965	1 190		Finlandia	1963	1 070	
ZSRR	1966	1 180		Węgry	1965	1 070	
Austria	1963	1 140		Francja	1962	1 060	
NRF	1962	1 110		Hiszpania	1960	1 060	
Portugalia	1960	1 090		Polska	1965	1 060	
				W. Brytania	1963	1 060	

Źródło: „Rocznik Statystyczny” 1966, s. 593.

W miarę zmieniania się struktury ludności NRF, ulegnie zmianie proporcja mężczyzn i kobiet. W 1963 r. granicę dysproporcji stanowił wiek 35 lat. Poniżej tej granicy istniała nieznaczna nadwyżka mężczyzn, powyżej nadwyżka kobiet. Ów stan dysproporcji w wyższych rocznikach utrzyma się jeszcze przez wiele lat. Również w 2000 r. dysproporcje te istnieć będą nadal. Przesuwać się będzie natomiast granica wieku tej dysproporcji. W 1970 r. nadwyżka kobiet jako skutek wojen istnieć będzie wśród osób liczących powyżej 42 lat a w 1980 r. powyżej 52 lat. W latach późniejszych dysproporcje te zmieniać się będą jako skutek wyższej śmiertelności mężczyzn. Niemniej przewaga kobiet utrzyma się aż do roku 2000 i wynosić wówczas będzie 1 020 kobiet na 1 000 mężczyzn. Niedobór mężczyzn wyrówna poniekąd import robotników — cudzoziemców, głównie mężczyzn, tak że łącznie z imigracją współczynnik feminizacji spadnie według obliczeń do 1 010 kobiet na 1 000 mężczyzn.

IX. UWAGI KOŃCOWE

Ustalona w NRF prognoza ludnościowa do 2000 r. jest w zasadzie perspektywą realną. Normy demograficzne ONZ dopuszczają bowiem stawianie prognoz do lat trzydziestu. Nawet pewne odchylenia nie powinny więc zmienić zasadniczego obrazu. Z drugiej strony, jak każde długoterminowe przewidywanie, posiada ono tylko ograniczony stopień prawdopodobieństwa. Z samej prognozy wynika, że w NRF nastąpi w najbliższej przyszłości silne zahamowanie wzrostu zaludnienia. W latach 1970—1980 należy oczekiwać w NRF spiętrzenia się dalszych trudności na rynku pracy, jako skutku dalszego wyczerpania się rezerw siły roboczej. Posiadać to będzie znaczenie nie tylko demograficzne, ale przede wszystkim gospodarcze. Presja na rynek pracy spo-

woduje wzrost płac, przyczyni się do dalszego importu siły roboczej, przyhamuje poważnie rozwój gospodarczy, czego pierwsze objawy już obecnie można zaobserwować.

Proces starzenia się wywierać będzie coraz silniejszy wpływ na podział dochodu narodowego. Musi wzrosnąć spożycie, kosztem inwestycji przemysłowych, które utrzymywały się dotąd w NRF na wysokim poziomie. Wzrośnie też udział inwestycji nieprodukcyjnych — socjalnych. Znamiennym jednak przypomnieniem skutków wywołanych wojen przez wiele jeszcze lat będzie współczynnik feminizacji NRF, jeden z najwyższych w świecie.

JERZY BARTOSIK

AGENCJA KONTROLI ZBROJEŃ

Umowa poczdamska z dnia 2 VIII 1945 r. zobowiązywała mocarstwa okupacyjne do przeprowadzenia programu całkowitego rozbrojenia i demilitaryzacji Niemiec oraz do wyeliminowania lub nadzoru nad całym przemysłem niemieckim, który mógłby być użyty dla celów produkcji wojskowej (punkt 3 lit. i)¹. W wykonaniu umowy poczdamskiej Sojusznicza Rada Kontroli² wydała znaczną ilość aktów prawnych dotyczących demilitaryzacji i rozbrojenia. Wśród nich pierwszorzędne znaczenie posiadała proklamacja nr 2 z dnia 20 IX 1945 r., ustawa nr 8 z dnia 1 XII 1945 r. w sprawie zakazu wyszkolenia wojskowego, ustawa nr 25 z dnia 12 XI 1946 r. o nadzorze nad badaniami naukowymi, ustawa nr 34 z dnia 20 VIII 1946 r. o rozwiązaniu wszystkich struktur wojskowych i ustawa nr 43 z dnia 20 XII 1946 r. o zakazie produkcji, przywozu, wywozu i magazynowania materiałów wojskowych³. Szczególne znaczenie przywiązywać należy do postanowień odnoszących się do likwidacji przemysłu zbrojeniowego. Remilitaryzacja, jak dowodzi historia, rozpoczęła się zazwyczaj od złamania programu demilitaryzacyjnego⁴. Podkreślić wobec tego należy, że jeszcze w marcu 1947 r. Rada Ministrów Spraw Zagranicznych poleciła organom Sojuszniczej Rady Kontroli, aby zakończono

¹ „Zbiór Dokumentów PISM” 1946, nr 1, ss. 3—33.

² W. Friedmann, *The Allied Military Government of Germany*. London 1947, ss. 110—111; R. Moinier, *Le Conseil de Contrôle de Berlin. Un an de gouvernement interallié de l'Allemagne (août 1945-août 1946)*, „RGDIP” nr 1/1947, ss. 48—64.

³ A. Klafkowski, *Umowa poczdamska z dnia 2 sierpnia 1945 r. Podstawy prawne likwidacji skutków wojny polsko-niemieckiej z lat 1939—1945*. Warszawa 1960, ss. 296—300; tegoż, *Demilitaryzacja Niemiec jako zagadnienie prawa międzynarodowego*. „Wojskowy Przegląd Prawniczy” nr 1/1949, ss. 132—143; A. Rogalski, *Demilitaryzacja Niemiec i ich denazyfikacja*. „Strażnica Zachodnia” nr 9—11/1946, ss. 310—322; K. Skubiszewski, *Umowy paryskie z 23 października 1954 r. Studium z dziedziny prawa międzynarodowego*. „Przegląd Zachodni” nr 5—6/1955, ss. 64—66.

⁴ J. Gilas, *Demilitaryzacja i rozbrojenie — zakres pojęć*. „Wojskowy Przegląd Prawniczy” nr 3/1965, ss. 338—352.